

Dr. sc. Amir AHMETOVIĆ
JU Srednja medicinska škola Tuzla
E-mail: amir.ahmetovic1966@gmail.com

Pregledni rad/Review article
UDK/UDC: 94(497.6)"1990" (093)
32:323:324:329(497.6)"1990"

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2021.4.5.163>

DRUŠTVENI I STRANAČKI RASCJEPI U BOSNI I HERCEGOVINI POSLIJE IZBORA 1990. GODINE

Apstrakt: *Bosna i Hercegovina predstavlja vrlo pogodan eksperimentalni prostor za analizu integrativne politike u uslovima, ratom i dugotrajnom krizom, devastiranog društva koje je, izazovima povijesti, duboko podjeljeno. U takvom prostoru, primjenjujući analitički model što su ga osmislili i koristili Seymour Lipset i Stein Rokan, rad se bavi detekcijom društvenih rascjepa koji su u pozadini stranačkih preferencija na izborima za Skupštinu Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine 1990. godine. Analize predizbornih i postizbornih aktivnosti političkih subjekata pokazuju postojanje bitne veze između etnokonfesionalnih obilježja i stavova o političkim pitanjima te stranačkih preferencija, što u skladu s korištenim teorijskim modelom stvara preduvjete da bi se moglo govoriti o društvenim rascjepima koji su pretvoreni u stranačke podjele i rascjepe. Može se utvrditi da su bh političke stranke formirane, uz sve svoje specifičnosti, na osnovnim linijama bh društvenih rascjepa.*

U analizi odnosa društvenog i političkog prostora i uticaja strukture društva na političke odnose i podjele, moguće je utvrditi da su stranačke podjele i rascjepi, njihova segmentiranost i polarizovanost uslovljeni, prije svega, dubinom i dinamikom temeljnih bh društvenih rascjepa. Podjele koje su nastale u predizborno vrijeme 1990. godine (možemo ih uslovno odrediti kao podjele komunizam vs antikomunizam) u prvoj postizbornoj godini su potisnute u drugi plan a prioritet je zadobio rascjep koji su S. Lipset i S. Rokan definisali kao rascjep centar – periferija (ili teritorijalno-kulturni rascjep kako ga je, poslije prilagodbe, nazvao profesor Nenad Zakošek).

U drugom dijelu rada je predstavljen pregled najvažnijih političkih stranaka u izborima 1990. godine i nastavljeno je ispitivanje upotrebljivosti teorije S. Lipseta i S. Rokana o pretvaranju društvenih podjela u stranačke rascjepe, ovaj puta u prvoj godini vladanja etnokonfesionalnih stranaka u Bosni i Hercegovini. Analizirajući osnovne linije historijskih etničkih i konfesionalnih podjela u bh društvu i u sferi političkog (pod)sistema

posredstvom indikatora kao što su: preovladavajuće (etničke, konfesionalne, jezičke, kulturne i regionalne) identifikacije, odnos etnokonfesionalnog i građanskog, odnos prema pravima i slobodama garantovanih bh ustavom, odnos prema različitim rješenjima državnog pitanja (ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji vs samostalna Republika Bosna i Hercegovina) u radu je provjeravana hipoteza da historijske linije etnokonfesionalnih rascjepa predstavljaju osnovnu determinantu političkih ciljeva na kojima će izrasti podjela između centralističke, decentralističke i separatističke orijentacije. Može se uočiti da je teritorijalno - kulturni rascjep (ponajprije u obliku sukoba centar - periferija) zapravo vrsta potpunog rascjepa s obzirom na to da je riječ o rascjepu koji uključuje sukob između stabilnih društvenih grupa (stanovnika centra i periferije ali i istovremeno pripadnika različitih etničkih i konfesionalnih zajednica). U bh slučaju radi se o (etničkim i konfesionalnim) zajednicama koje imaju različite poglede na najznačajnija pitanja društvenog uređenja zajedničke države što ima za posljedicu otvoren sukob na političkoj sceni u obliku glasanja za različite političke opcije a to se, po potrebi etnopolitičkih elita, može pretvoriti (vrlo lahko) u različite oblike nasilja nad drugim i drugačijim na teritoriji koja je pod njihovom političkom (i policijskom) kontrolom.

Ključne riječi: *Stranački rascjepi, biračka uvjerenja, izbori za Skupštinu SR Bosne i Hercegovine, političke stranke, Srpska demokratska stranka, Stranka demokratske akcije, Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine, Savez komunista Bosne i Hercegovine (Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine), Savez reformskih snaga Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu.*

SOCIAL AND POLITICAL DIVISIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AFTER THE 1990 ELECTIONS

Abstract: *Bosnia and Herzegovina represents a very suitable experimental space for the analysis of integrative policy in the conditions, war and long-lasting crisis, of a devastated society which, due to the challenges of history, is deeply divided. In such a space, applying the analytical model designed and used by Seymour Lipset and Stein Rokan, the paper deals with the detection of social divisions that underlie party preferences in the 1990 elections for the Assembly of the Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina. Analyzes of pre-election and post-election activities of political entities show the existence of an important link between ethno-confessional characteristics and attitudes on political issues and party preferences, which in accordance with the used theoretical model creates preconditions for talking about social divisions that have turned into party divisions. It can be determined that they*

are bh. political parties formed, with all their specifics, on the basic lines of Bosnia and Herzegovina social divisions.

In the analysis of the relationship between social and political space and the influence of the structure of society on political relations and divisions, it is possible to determine that party divisions and divisions, their segmentation and polarization are conditioned, above all, by the depth and dynamics of fundamental Bosnia and Herzegovina social divisions. The divisions that emerged in the pre-election period of 1990 (we can conditionally define them as divisions communism vs anti-communism) were pushed into the background in the first post-election year and priority was given to the split that S. Lipset and S. Rokan defined as the center-periphery split. (or the territorial-cultural split as, after adaptation, Professor Nenad Zakošek called it).

The second part of the paper presents an overview of the most important political parties in the 1990 elections and continues to examine the applicability of S. Lipset and S. Rokan's theory of turning social divisions into party divisions, this time in the first year of ethno-confessional parties in Bosnia and Herzegovina. Analyzing the basic lines of historical ethnic and confessional divisions in Bosnia and Herzegovina society and in the sphere of political (sub) system through indicators such as: predominant (ethnic, confessional, linguistic, cultural and regional) identifications, the relationship between ethno-confessional and civil, the relationship to the rights and freedoms guaranteed in Bosnia and Herzegovina. According to the Constitution, the attitude towards different solutions to the state question (remaining in the common state of Yugoslavia vs. the independent Republic of Bosnia and Herzegovina) tested the hypothesis that historical lines of ethno-confessional splits represent the basic determinant of political goals. It can be seen that the territorial-cultural divide (primarily in the form of center-periphery conflict) is actually a kind of complete split, given that it is a split that involves conflict between stable social groups (residents of the center and periphery but also members of different ethnic and confessional communities). In the Bosnia and Herzegovina case, these are (ethnic and confessional) communities that have different views on the most important issues of the social organization of the common state, which results in open conflict on the political scene in the form of voting for different political options, which can be transformed by ethnopolitical elites. (very easily) into various forms of violence against others and different in the territory that is under their political (and police) control.

Key words: *Political divisions, voter beliefs, elections for the Assembly of SR Bosnia and Herzegovina, political parties, Serbian Democratic Party, Party of Democratic Action, Croatian Democratic Union of Bosnia and Herzegovina, League of Communists of Bosnia and Herzegovina (Social Democratic Party of Bosnia and Herzegovina), Alliance of Reformists Yugoslav forces for Bosnia and Herzegovina.*

Uvod

Politologe moderne epohe izuzetno zanimaju „društveni preduslovi za stvaranje demokratije”. Kako se vrhunac demokratske „vještine mogućeg” nalazi u održavanju političke ravnoteže između konflikta i konsenzusa, što je posebno specifično u tranzicionim društvima sa nerazvijenim preduslovima demokratije (odsustvo kulture dijaloga, kompromisa i konsenzusa), samo od sebe se nametnulo pitanje moguće primjene Lipsetove i Rokanove teorije društvenih rascjepa na primjeru Bosne i Hercegovine. Iako je teško opredijeliti se za jedan ključni zaključak obimnog istraživanja društvenih rascjepa Lipseta i Rokana, za potrebe ovog rada možda bi to mogla biti sljedeća rečenica: „Karakter i sadržaj glavnih sukoba koji imaju uticaj na političku stabilnost društva uglavnom su određeni historijskim činiocima koji su uticali na način rješavanja glavnih pitanja koja dijele društvo ili koji su doveli do toga da ona ostanu neriješena”.¹

Zašto su za demokratiju opasna stanja dugoročnog nerješavanja ključnih problema koje dijele društvo i onesposobljavaju ga da „djelotvorno integriše vrijednosti”? Lipset, u vezi sa ovim pitanjem, primjećuje: „...prenošenje problema iz jednog historijskog perioda u drugi čini da se politička atmosfera odlikuje prije gorčinom i frustracijom nego tolerancijom i kompromisom. Ljudi i stranke počinju da se razilaze, ne po načinu rješavanja tekućih problema, već po osnovnim protivrječnim stavovima”.² Bosna i Hercegovina je knjiški primjer kako političke institucije, organizacije (NVO i stranke) i političke elite (i „elite” u svim sferama života) mogu postati ključnim faktorom akumulacije društvenih tenzija i produbljavanja trajnih društvenih rascjepa.

Bosanskohercegovački etnonacionalizam je, krajem 1980-ih, obnovio (stvorio novi) oblik komunikacije i socijalizacije u kojem su etničke vrijednosti, mitovi i historijsko sjećanje postali osnova politički mobilisane zajednice. Cilj je bio da se etničke podjele u Bosni i Hercegovini stave u prvi plan a građanstvo potisne etnonacionalizmom. „Bh male razlike” (u jeziku, kulturi i slično) imale su sve što je etnopolitičkim menadžerima trebalo da svaku od njih predstavi kao „temelj etničkog identiteta” prikladnim za stranačku referenciju.³ Kako bi etničke i konfesionalne razlike učinili značajnim na organizacionom planu bh etnopolitički poduzetnici prihvataju se posla na oživljavanju trauma iz prošlosti (obilaze masovna stratišta iz Drugog svjetskog rata) i konfesionalnih tradicija (nosanje mošti pravoslavnih svetaca) uz proizvođenje političkih afera (Agrokomerc, Neum i mnoge druge, u organizaciji beogradskih medija) i

¹ Seymour Martin Lipset, *Politics and the Social Sciences*, Ed. Oxford University Press, New York 1969, 106. (dalje: S. M. Lipset, *Politics and the Social Sciences*).

² S. M. Lipset, *Politics and the Social Sciences*, 112-113.

³ Sve očitiju politizaciju etničkog pitanja bh komunisti su shvatili kao umanjivanje klasnog u korist etničkih i konfesionalnih organizacionih formi i pokušali su to zaustaviti zakonskom sankcijom (o tome više u nastavku rada).

slično. Bh politički sistem 1990-ih formiran je, uz sve svoje specifičnosti, na osnovnim linijama bh društvenih rascjepa. Društveni rascjepi nisu bilo koje, već samo najdublje linije društvenih razlika oko kojih se organizuju (bh političke) stranke i podjele pretvaraju u dugotrajne rascjepe. U radu se želi provjeriti da li su bh političke stranke i stranački rascjepi rezultat segmentiranosti i polarizovanosti bh društva i da li je bh politički sistem uslovljen prije svega dubinom i zaoštrenošću temeljnih bh etnokonfesionalnih rascjepa. S obzirom da su u pitanju povijesni rascjepi (religijski, etnički, jezički, kulturni, ideologijski, regionalni...) jasno je da su se, početkom 1990-ih političke stranke, interesne grupe i udruženja građana organizovali u skladu s ovim bh. rascjepima. Dijelove bh građanstva nastale na ovim rascjepima možemo nazvati segmentima bh pluralnog društva. Pojam pluralno društvo koristim u smislu koje mu daje Arend Lijphart - „...pluralno društvo je, u najstrožem smislu, smjesa (naroda) budući da se miješaju, ali ne i stapaju”.⁴ Prethodno treba odgovoriti na polazna pitanja: šta su ključne linije društvenih rascjepa? Kako se one međusobno preklapaju i presjecaju? Kako i pod kojim uslovima se odvija transformacija društvenih rascjepa u stranački sistem? Međutim, prostor predviđen za ovaj rad ne omogućava elaboraciju svih prethodno postavljenih pitanja.

Fokus politološkog pristupa analizi bh stranaka i stranačkog sistema je karakter veze koja se uspostavlja između društvenog rascjepa i njegovog stranačko-političkog predstavljanja. Da se uočiti da postoji visok stepen saglasnosti (povezanosti) ključnih linija bh društvenih rascjepa i političkog organizovanja u Bosni i Hercegovini. Važno pitanje pri tome je, da li će brojne i relevantne društvene podjele pronaći političke menadžere i lidere društvenih grupa koji će biti u mogućnosti da se politički predstave i artikulišu svoje interese u sferi politike. Pogotovo što su i same brojne linije društvenih podjela (konfesionalne, etničke, klasne, rodne, generacijske i druge) međusobno izukrštane, dinamične i daju vrlo različite pokušaje političkog predstavljanja (kroz više desetina političkih stranaka u Bosni i Hercegovini).

Dakle, jednom iskazani društveni impulsi, najčešće nedovoljno kristalizovani, prolaze kroz filter političkih menadžera i vraćaju se kao politička ponuda u koju su uračunati i ugrađeni i specifični interesi i motivi političkih poduzetnika. Pri tome, politički poduzetnici u Bosni i Hercegovini su prosto prisiljeni da povremeno otvaraju stara i nameću (proizvode) nova pitanja i problematizuju razlike i oko pitanja oko kojih većina biračkog tijela nema definisani stav ili čak nema za njih gotovo nikakav interes (npr. prenošenje nekih entitetskih nadležnosti i slično). Ovdje se kao važno može pojaviti i pitanje u kojoj mjeri bh stranke izražavaju, a u kojoj mjeri same proizvode društvenu i političku agendu i stavove građana i pitanje u kojoj mjeri građani i civilno društvo na te agende i stavove mogu bar da utiču. Elemente za odgovor

⁴ Arend Lijphart, *Demokracija u pluralnim društvima* (s engleskog prevela Jakovlev Božica), Globus nakladni zavod, Školska knjiga, Zagreb 1992, 24.

može ponuditi analiza odnosa između socijane pripadnosti građana, na jednoj, partijskog opredjeljenja na drugoj i njihovog prihvatanja određenih političkih stavova i vrijednosti na trećoj strani. Ako postoji značajna međusobna veza moglo bi se zaključiti da bar posredno linije društvenih rascjepa uslovljavaju stranačku podjelu.

Značajan, čak diskriminacijski uticaj stranačke pripadnosti i identifikacije na usvajanje određenih stavova, govori o snažnom povratnom djelovanju stranaka pa čak i o nekoj vrsti stvorenog stranačkog identiteta. Složena lična „jednačina birača” može za efekat imati da pripadnici iste društvene grupe, primjera radi, različito rangiraju svoj etnički ili klasni interes i različito glasaju. Koncept rascjepa je posredujući koncept između koncepta društvene stratifikacije⁵ i njenog uticaja na političko grupisanje (institucije) i političkog koncepta koji akcenat stavlja na povratni uticaj političkih institucija i odluka na promjene društvene strukture.

Dakle, ključne bh linije podjela u etničkoj, konfesionalnoj i kulturnoj sferi (njihov razvoj i dominantno višepolarni karakter), preko promjena u formama i širini interesnog političkog organizovanja utiču na bh političke opcije i na dodatno usložnjavanje i pojačavanje političkih rascjepa. Politički sistem u Bosni i Hercegovini, naravno nije tek prosti refleks društvenih podjela. Linije društvenih podjela se preklapaju sa etnokonfesionalnim podjelama ali ih i presjecaju tako da više etnokonfesionalnih grupa može da koegzistira unutar istog stranačko-političkog okvira (etničkog, liberalnog, konzervativnog, socijaldemokratskog, zelenog i slično). Pri tome su aktuelne podjele uslovljene prethodnim bh etničkim, konfesionalnim i političkim podjelama i tradicijom pa se dešava da političke i kulturne organizacije i obrasci pokazuju tendenciju da dugo traju i da često, po zakonu inercije, i nadžive povode, pa i razloge i svrhu svog nastanka. Upravo su na ovoj pojavi Lipset i Rokan formulisali svoju poznatu „hipotezu zamrzavanja”. Oni su u 1960-im godinama pošli od stava da su aktuelne političke podjele u državama Zapadne Evrope rezultat „zamrznutih” društvenih rascjepa, nastalih još sa nacionalnom i industrijskom revolucijom. Ove revolucije, po njima, proizvele su četiri osnovne linije rascjepa: država-crkva, centar-periferija, selo-grad i rad-kapital. Rascjepi koji nastaju između centra i periferije, države i Crkve, grada i sela te rada i kapitala dovode do razvoja zasebnih interesa, vrijednosti i identiteta, koji potom svoj institucionalizirani oblik dobivaju uspostavom političkih stranaka. Po Rokanu i Lipsetu, društvena struktura se i formira na ovim rascjepima. Strukturu svakog društva određuju međusobna preklapanja i presjecanja klasno-socijalnih, etničkih, konfesionalnih, imovinskih, statusnih i rezidencijalnih (selo-grad) podjela sa formiranim regionalnim kulturama. Ključno je pitanje kako se vrši prevođenje strukture društvenih rascjepa u stranački i politički sistem.

⁵ Društvena stratifikacija se definiše kao strukturirana, stabilna i trajna nejednakost skupina/grupa u društvu, koje su hijerarhijski poredane u slojeve/kalse. Svaku stratifikaciju prati ideologija, kojom se ista opravdava i podupire.

Izborni sistem, predizborna kampanja i rezultati izbora 1990. godine u Republici Bosni i Hercegovini

Nakon sloma realsocijalizma, simbolizovanog kroz pad Berlinskog zida 1989, zemlje Istočne Evrope „vratile” su se liberalno-demokratskom konstitucionalizmu (u tzv. trećem talasu demokratizacije). Stranke u SR Bosni i Hercegovini, kao i u ostatku Istočne Evrope, nastajale su na osnovama naslijeđenim iz prethodnih režima (komunističkog režima i režima autoritarne monarhije) tražeći i pronalazeći podršku za svoju organizaciju. U slučaju novonastajućih bh etničkih stranaka – podršku su pronalazili u vjerskim institucijama koje je komunistički režim značajno sputavao.

Dakle, talas demokratizacije u Istočnoj Evropi, koji je rezultirao urušavanjem komunizma, kao i izbori u Sloveniji i Hrvatskoj, prisilili su *Savez komunista Bosne i Hercegovine* da i sam organizira višestranačke izbore. Izbori u Bosni i Hercegovini, planirani su u uobičajenom terminu (novembar 1990), četiri godine nakon prethodnih izbora (1986. godine). *Savez komunista Bosne i Hercegovine* je, dakle, bio natjeran da započne temeljne promjene u političkoj organizaciji društva. Pitanje pred kojim se tada našla Bosna i Hercegovina bilo je u osnovi vrlo jednostavno: hoće li se vlast jednog kolektiviteta (radničke klase) zamjeniti vlašću građana ili vlašću drugih kolektiviteta – naroda (konstitutivnih). “Država građana” je jedino tada imala šansu ali u javnom prostoru je imala nedovoljnu podršku (bila je odbacivana).⁶

Prvobitno su *Izbornim zakonom Bosne i Hercegovine* iz 1990. godine zabranjene političke stranke organizirane na etničkom (nacionalnom) principu. Tu odredbu Izbornog zakona je, u anketama provedenim u to vrijeme, podržao veliki broj građana. Naknadno je, odlukom *Ustavnog suda Bosne i Hercegovine*, ova odredba poništena i omogućena je registracija nacionalnih stranaka.⁷ O ovom preventivnom pokušaju sprečavanja povratka etnonacionalizma prof. Duraković Nijaz u svojoj knjizi *Prokletstvo Muslimana* piše: „Posebno je naglašen zaključak da 'Ustavom treba onemogućiti svako

⁶ Odluke o etnopolitičkom organizovanju bh Srba i bh Hrvata bile su nemetnute iz Beograda i Zagreba, jedina odluka koja je mogla biti donijeta u Bosni i Hercegovini bila je o tome hoće li se i Bošnjaci (Muslimani) tako organizirati ili će se opredijeliti za organizovanje na „građanskom” principu. Novonastajuća muslimanska politička klasa se opredijelila (pod uticajem iz susjedstva) za etnopolitičko organizovanje i ta opcija je, zahvaljujući tome, tada i prihvaćena.

⁷ Naime, Skupština SR Bosne i Hercegovine je, pripremajući se za delegatske izbore u martu 1990. donijeli izborni zakon koji je u čl. 4. decidirano zabranjivao političko organiziranje u Bosni i Hercegovini na nacionalnoj osnovi. Ustavni sud Bosne i Hercegovine, čiji je predsjednik tada bio dr. Kasim Trnka, je osporio ovu uredbu, pa je u *Zakonu o izborima odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica*, prema kojemu su i obavljani izbori u Bosni i Hercegovini 1990, ova kontraverzna odredba izostavljena. Suad Arnautović, *Izbori u Bosni i Hercegovini '90. Analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo 1996, 11. (fusnota 2). (dalje: S. Arnautović, *Izbori u Bosni i Hercegovini*).

političko organizovanje koje zagovara nacionalnu, vjersku ili rasnu mržnju među ljudima, ili bilo koju vrstu nasilja ili terorizma'. Isto tako, posebnom tačkom je traženo da novim 'Ustavom SR Bosne i Hercegovine treba izričito zabraniti djelovanje mogućih partija u zemlji ili izvan SFRJ, čiji je cilj razbijanje zajedničkog života naroda Bosne i Hercegovine ili ugrožavanje bratstva i jedinstva i međunacionalnih odnosa u cjelini'. (...) U kasnije donesenom izbornom zakonu u čl. 4. zabranjuje se političko organiziranje na nacionalnoj osnovi. Zato prva od nacionalnih stranaka koja stupa u izbornu kampanju daje sebi demokratsko građansko ime: 'Stranka demokratske akcije' – (SDA). U međuvremenu, zdušnim naporom *Ustavnog suda Bosne i Hercegovine*, osporena je pravna valjanost tog člana, tako da se formiraju i druge nacionalne stranke, ali već sa nacionalnim prefiksom: 'Srpska demokratska stranka' – (SDS) i 'Hrvatska demokratska zajednica' – (HDZ)".⁸

Dakle, *Ustavni sud Bosne i Hercegovine* je (zbog demokratičnosti procesa) dao institucionalnu i zakonsku mogućnost bh političkim poduzetnicima da se opredjele za koncept etnokonfesionalnog političkog organizovanja koji će istim omogućiti dugo vladanje uz malo ili nimalo odgovornosti i kompetencija a na račun svojih građana – etnoglasača koji će, ostatak života, zahvaljujući podobnim medijima pod kontrolom etnomenadžera permanentno biti u stanju konflikta.⁹

Lipset i Rokan prevođenje društvenih rascjepa u stranačko-političke podjele vezuju prvo za postojanje normativnih preduslova za predstavljanje interesa (etnonacionalnih, konfesionalnih, klasnih i drugih), a onda i za grupni proračun o troškovima i koristima (političko poduzetništvo). U slučaju otvorenih mogućnosti za legalno i legitimno, pluralno višestranačko organizovanje troškovi i privilegije političkog predstavljanja se proračunavaju u zavisnosti od prirode izbornog sistema i formiranih odnosa političke većine i manjina, odnosno postojeće strukture političke arene i rasporeda političkih snaga u njoj.

Izbori u Bosni i Hercegovini su raspisani na osnovu Odluke predsjednika Skupštine SR Bosne i Hercegovine i provedeni su na osnovu *Zakona o izboru odbornika i poslanika u skupštine društveno-političkih zajednica*, te *Zakona o izboru i opozivu članova Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine*. Izbori su održani istovremeno za članove Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine i za Skupštinu SR Bosne i Hercegovine.¹⁰ Prvi

⁸ Nijaz Duraković, *Prokletstvo Muslimana*, DAS Sarajevo, Sarajevo 1993, 240.

⁹ Ustavni sud Njemačke može (zbog demokratije) zabraniti političko predstavljanje nacionalsocijalistima (zbog zaštite ljudskih prava) a bh Ustavni sud se (navodno zbog demokratije i ljudskih prava) založio za političko predstavljanje etnonacionalista, što isto govori o kvaliteti bh. elita. Naime, bh etnopolitički procesi su definisali duboke strukturalne interese u bh društvu, oko kojih se vodila većina bh društvenih sukoba u 20-om stoljeću, što je za posljedicu imalo oblikovanje odgovarajućih ideologija i strašne zločine u *Prvom i Drugom svjetskom ratu* u Bosni i Hercegovini.

¹⁰ Suad Arnautović, *Političko predstavljanje i izborni sistemi u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću*, Promocult, Sarajevo 2009, 539.

više stranački izbori u Bosni i Hercegovini su predstavljali svojevrsni referendum o višedecenijskoj komunističkoj vladavini.

Za izbore u novembru 1990. godine u Bosni i Hercegovini svoje kandidate za Skupštinu SR Bosne i Hercegovine prijavilo je 15 političkih stranaka. O programskoj orijentaciji tih stranaka prof. Pejanović tvrdi: „Najveći broj stranaka u izbornoj kampanji bio je programski neprofiliran. Postojala su odstupanja u praksi u odnosu na programske koncepcije. Zbog toga se i stranke nisu iskazivale u izbornoj kampanji po ustanovljenoj šemi kao lijeva, desna i centar. Glavna razdioba između stranaka svodila se na: 1) stranke koje su za programsku osnovu imale promociju nacionalnih interesa, i 2) stranke koje su promovisale socijalne interese građana. Monopol u promociji nacionalnih interesa zadobile su tri etničke stranke: HDZ, SDS i SDA, još u toku izborne kampanje 1990. godine. Postojalo je zajedničko stanovište u tretmanu pozicije svog naroda i kod HDZ i kod SDA i kod SDS. To stanovište se zasnivalo na tezi o ugroženosti naroda u pogledu slobode na nacionalni razvitak, a naročito u pogledu političkih sloboda i slobode vjeroispovijesti. Vjerske zajednice su u ovom stanovištu prepoznale mogućnosti za afirmaciju vjerskih sloboda, a koje nisu imale u jednopartijskom režimu. Na ovoj osnovi došlo je do iskazivanja otvorene podrške vjerskih zajednica etničkim strankama u kampanji za izbore u novembru 1990. godine.

Redukcija građanskog izbornog tijela u Bosni i Hercegovini na tri nacionalna tijela: bošnjačko, srpsko i hrvatsko postaće osnova historijskom procesu u Bosni i Hercegovini koji se može označiti kao proces u kome je politički pluralizam zamijenjen etničkim pluralizmom. Radi se o tome da se politička pripadnost javlja istovremeno i kao nacionalna pripadnost. Građanski identitet je redukovan isključivo na nacionalni identitet. Osnova političke reprezentacije nije građanin već nacija i nacionalni identitet”.¹¹

Dakle, umjesto promocije individualnih interesa i prava građana kao pojedinaca, politički interesi na početku 1990-ih se oblikuju na nacionalnoj osnovi, a to znači na kolektivitetu. Ovo je iskorišteno da novonastajuća politička elita (možda je ispravnije nazvati ih političkom klasom jer su izrasli iz radničke klase) svoje uske interese predstavljaju kao interese svog naroda i grubo zloupotrebljavaju moć dobijenu putem izbora u nadolazećem vremenu.

Etnonacionalne stranke, bez obzira na povremena prepucavanja i uzajamne optužbe oko metoda agitacije (npr. nerijetko vezanje muslimanske “zelene” zastave i hrvatske “šahovnice”) i bojazan da se ne napravi politički savez Bošnjaka i Hrvata protiv Srba, su uspostavile prećutnu saradnju (sa ciljem da dotadašnjoj, socijalističkoj, vlasti u zemlji dođe kraj). Sastavni dio njihove predizborne kampanje bilo je sistematsko blaćenje i ocrnjivanje građanskih stranaka koje su navodno odvlačile glasove od stranaka koje jedino mogu autentično zastupati interese bh naroda. Građanska opcija u Bosni i

¹¹ Mirko Pejanović, *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*, TDK Šahinpašić, Sarajevo 2005, 85.

Hercegovini je, pak, bila podijeljena između *Saveza komunista Bosne i Hercegovini* i *Saveza reformskih snaga Jugoslavije*, nove stranke koju je tada vodio popularni premijer Ante Marković.

Za političku kampanju u predizbornom periodu prof. Zoran Tomić tvrdi: „Analizirajući političku komunikaciju i izbornu kampanju 1990. godine, može se istaći kako izborne kampanje u suvremenom smislu riječi nije ni bilo. Razloge prije svega treba tražiti u činjenici da političke stranke unutar sebe nisu imale dovoljno osposobljene i educirane osobe za kreiranje i provedbu modernih kampanja. Također, razlog je i činjenica da nakon rušenja jednostranačkog sustava i raspada bivše zajedničke države Jugoslavije nacionalnim strankama gotovo nije ni trebala kampanja, jer je antijugoslavenstvo i nacionalni naboj bio takav da je kampanja bila tek dio izbornog procesa kojeg samo treba obilježiti i odraditi. U takvoj socio-psihološkoj klimi gotovo unaprijed se znao pobjednik”.¹²

Treba napomenuti i da se tranzicija iz jednopartijskog sistema u višepartijski sistem odvijala u vrijeme kada je socijalna i politička kriza dostigla svoj vrhunac (poslije afera: Agrokomerc, Neum, Moševac, Jole Musa, Kecmanović i mnogih drugih), u vrijeme kada su u društvu dominirala nacionalna pitanja i paralelno sa raspadanjem federalne Jugoslavije.

Ovdje treba podsjetiti i u kakvoj se političkoj atmosferi sve to odvijalo. Svi oblici nasilja prisutni u to vrijeme u Jugoslaviji (političko nasilje, ustavno-pravno nasilje, organizirano zastrašivanje, ubistva...) sudjeluju u onome što možemo nazvati “teror opće atmosfere”. Istina, građane Bosne i Hercegovine niko ne dira, niko ih ne napada, niko ne cenzurira, niko im pojedinačno ne prijeti, ali ipak, narod šapuće, narod osluškuje, preza i kalkulira. Tišina je bolna. Strah je visio u zraku, zebnja je strujala sa svakim udisajem zraka, ulicama Bosne i Hercegovine je lebdjela briga.¹³ To je atmosfera u kojoj su se provodili izbori 18. novembra 1990. godine, a birali su se poslanici u dva doma Skupštine SRBiH (*Vijeće općina* i *Vijeće građana*), sedam članova *Predsjedništva Bosne i Hercegovine* i odbornici u općinskim parlamentima.

U vrijeme kada se socijalistički režim u SR Bosni i Hercegovini urušavao, građani koji nisu bili naučeni da biraju između ponuđenog (zbog života u jednopartijskom sistemu) su dovedeni u situaciju da biraju na najvažnijim izborima za njih i za Republiku Bosnu i Hercegovinu. Nakon 45 godina vladavine *Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, građani su glasali za promjene, ali zbog opće nepovoljne atmosfere u društvu – glasali su, u najvećem broju za etničke političke stranke. I iz jednog jednogumlja (socijalističkog) bh građani su dospjeli u drugo jednogumlje (etnokonfesionalno).

¹² www.zorantomic.net/index.php?option=com_content&view=article&id=138:poeci-politikog-komuniciranja-u-bosni-i-hercegovini&catid=42:politicko-komuniciranje&Itemid=94 (Preuzeto: 01. jula 2011).

¹³ Više u: Esad Zgodić, *Država, nacija, demokratija: iz diskursa SDP Bosne i Hercegovine*, izdavač KO SDP BiH, Sarajevo 1998, 76.

Na kraju izbornog procesa se ispostavilo da je većina bh građana glasala za etnonacionalne stranke, pa se izbori 1990. često nazivaju „popisom stanovništva” (vidjeti tabelu 1). Po popisu stanovništva, na dan 31. marta 1991. godine, u Bosni i Hercegovini je živjelo ukupno 4.377.033 stanovnika. Bošnjaci su bili većina u 45 općina (u 14 relativna, u 31 apsolutna), Srbi u 34 općine (5 relativna, 29 apsolutna), a Hrvati su bili većina u 20 općina (6 relativna, 14 apsolutna). Svjestan opasnosti koja proizilazi iz ove činjenice lider Bošnjaka Alija Izetbegović je izjavljivao: „Naša se partija zauzima za stvaranje građanske republike i baš sam u Kladuši pozvao sugrađane Srbe i Hrvate da nam se pridruže u borbi za stvaranje građanske republike jer ne možemo od Bosne praviti nacionalnu državu. Neka Srbija i Hrvatska idu na stvaranje takvih država, mi uslove za to nemamo. Imamo samo mogućnost da ostvarimo ideal građanske republike ili građanski rat!”¹⁴ Ali, umjesto da u izbornoj kampanji, ili bar poslije izbora, koalira sa onima koji su imali za cilj isto – građansku republiku (SK Bosne i Hercegovine, SRSJ i drugim sličnim strankama – vidi tabelu 2), njegova stranka u stanju euforije se ipak opredjeljuje za nacionalizam, a samim tim i za „građanski rat”.

	Muslimani	Srbi	Hrvati	Jugoslaveni i Ostali
Popis stanovništva (%)	43,7%	31,4%	17,3%	7,9%
Poslanička mjesta (%)	41,25%	35,41%	20,41%	2,93%

Tabela 1. *Usporedba izbornih rezultata iz 1990. i popisa stanovništva iz 1991.*¹⁵

Prvi demokratski izbori, nakon *Drugog svjetskog rata*, održani 18. novembra 1990. godine odlučivali su i o tome ko će biti u *Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine*, državnom i lokalnim parlamentima. Preko 2.300.000 birača izjašnjavalo se o sedam (7) članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine, 240 zastupnika u dva doma Skupštine Bosne i Hercegovine i 6.419 vijećnika u 110 općinskih skupština i Skupštini grada Sarajeva.

Na izborima za sve nivoe vlasti sudjelovale su 42 političke stranke. Na tim prvim slobodnim demokratskim izborima održanim 18. novembra 1990. godine pobijedila je koalicija tri (jedno)nacionalne stranke koju su činile: Stranke demokratske akcije (SDA), Srpske demokratske stranke (SDS) i Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine (HDZ BiH).¹⁶ Političko-programski odnos ovih stranaka prema državnosti Bosne i Hercegovine od početka je bio bitno različit (o tome je govoreno ranije u ovom radu). „Ukupan

¹⁴ *Dani*, br. 84, 14. septembar 1998, 6.

¹⁵ Florian Bieber, *Bosna i Hercegovina poslije rata: politički sistem u podjeljenom društvu* (s engleskog Milena Marić-Vogel), Buybook, Sarajevo 2008, 31.

¹⁶ Opozicija je marginalizovana sa 16% glasova u izbornom tijelu. U skupini opozicionih stranaka bile su: *Socijaldemokratska partija*, *Savez reformskih snaga*, *Demokratski socijalistički savez*, *Liberalna stranka* i *Muslimanska bošnjačka organizacija*.

broj upisanih birača u biračke spiskove je bio 3.144.353. Glasalo je 2.339.958 ili 74,42% od broja upisanih”.¹⁷

Politička partija	SDA	SDS BiH	HDZ BiH	Ostali
Broj predstavnika	86 (35,83%)	72 (30,00%)	44 (18,33%)	38 (15,83%)

Tabela 2. Izvod iz rezultata izbora 1990. godine u Bosni i Hercegovini.¹⁸

Poslije ovih izbora Bosna i Hercegovina se suočila sa činjenicom da umjesto jedne stranke koja je vladala sa tri naroda (Savez komunista BiH) ima tri stranke (SDA, SDS i HDZ BiH) koje vladaju svaka u svom narodu (i umjesto rješenja za probleme u zajedničkoj državi te stranke optužuju druge narode za te probleme i kreiraju atmosferu permanentnog konflikta...). Time je obnovljena “era etnokratije” u Bosni i Hercegovini s početka 20-og stoljeća.

Ovdje još jednom treba podsjetiti da se Lipsetova i Rokanova teorija o društvenim rascjepima zasniva na tvrdnji kako jednom kroz stranke uobličeni politički prostor, baš zato što nastaje na glavnim društvenim rascjepima, nastoji da se održi i kasnije. Tako se, zahvaljujući institucionalnom zamrzavanju jednom uspostavljenih stranačkih rascjepa (freezing), zamrzavaju i glavni društveni rascjepi: između centrifugalnih i centripetalnih sila određenog političkog prostora, između političkih elita oko ustrojstva državne moći i strategije ka okruženju, između različitih konkurenata oko kratkoročnih i dugoročnih raspodjela dobara i između nosilaca različitih ideologija.¹⁹ Ako se pažnja usmjeri na interakcijski odnos historijski naslijeđenih i aktuelnih društvenih rascjepa, s jedne strane, i političkih institucija, s druge strane, politolozi skreću pažnju na činjenicu da političke institucije (izborni sistem i sl) nisu nezavisni od tipova društvenih rascjepa. Iako su same političke institucije djelimično oblikovane rascjepima i konfliktima u jednoj zemlji, one dobijaju sopstvenu moć kad politički aranžmani postaju institucionalizirani. Kada je u pitanju primarna sposobnost države i demokratskog političkog sistema da realizuje odgovarajuće ciljeve u uslovima slobode interesnog organizovanja, Dal nam, pored ostalih pretpostavki poliarhije, posebno ukazuje

¹⁷ Izvještaj o rezultatima izbora za članove Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, "Službeni list SR Bosne i Hercegovine" br. 42/90.

¹⁸ Omer Ibrahimagić, Zarija Seizović, Suad Arnautović, *Politički sistem Bosne i Hercegovine*, Tom I i II, Promokult, Sarajevo 2010, 324. (dalje: O. Ibrahimagić, Z. Seizović, S. Arnautović, *Politički sistem Bosne i Hercegovine*).

¹⁹ Seymour Martin Lipset, Stein Rokkan, *Party Systems and Voter Alignments: Cross National Perspectives*, The Free Press i Collier Macmillan, New York i London 1967, 9-10.

na značaj tzv. kvaliteta političkih elita²⁰ i stranaka, uključujući i uvjerenje političkih aktivista.²¹

Paradoksalna je činjenica da su se politički aktivisti i nekadašnji borci iz *Drugog svjetskog rata*, koji su bili značajan faktor nastajanja „druge Jugoslavije” i njenog razvoja kao “države ravnopravnih i bratskih naroda i narodnost” u najvećoj mjeri solidarisali sa svojim nacionalnim republičkim političkim rukovodstvima. Mnogi od njih, pogotovo u Srbiji i Crnoj Gori, verbalno su i dalje bili za Jugoslaviju, ali onakvu kako ju je zamišljalo novo (Miloševićevo) srpsko i crnogorsko rukovodstvo, čime su, zapravo, doprinosili njenom raspadu. U krajnjoj liniji u razmišljanju o ovom pitanju, ne može se zanemariti činjenica da su sva nacionalna politička rukovodstva dobila većinsku podršku skoro svih struktura svog naroda (i komunista i boraca²² i radnika) a to je za raspad Jugoslavije bilo presudno. Kako u ostalim republikama bivše SFRJ, tako i u Bosni i Hercegovini, ekstremizam politizacije bh. etničkih razlika i „procesa razgradnje” bio je brži nego proces „reformi, izgradnje i rekonstrukcije”. Upravo je subjektivni faktor, tj. kvalitet političkih elita bio presudan faktor što se, npr. Čehoslovačka mirno raspala a bivša Jugoslavija - našla u požaru nacionalizma i olahkog posezanja za silom u rješavanju nacionalnog i državnog pitanja njenih naroda (i republika).²³

Ono što je vladajuća komunistička elita u Bosni i Hercegovini mogla uraditi uoči ovih izbora, a nije umjela, je opredjeljenje za izborni model koji bi joj najbolje odgovarao. Očito je da su u vrhu Saveza komunista Bosne i Hercegovine računali da će nakon izbora biti među jačim ili najjača stranka, pa

²⁰ Kakva je bila uloga političkog i administrativnog centra federalne države? Moglo bi se reći da je manipulativnom floskulom Beograda o očuvanju SFRJ, ona zapravo najuspješnije rušena, jer se iza verbalnog izjašnjavanja “za Jugoslaviju”, u Beogradu radilo protiv SFRJ i Bosne i Hercegovine, a za zajedničku homogenu srpsku državu – *Veliku Srbiju*.

²¹ Na jednom mjestu u “Poliarhiji” Dal tvrdi “uvjerenje političkih aktivista su, u najmanju ruku, ključni stadijum u složenom procesu putem kojeg historijski redosljedi ili potkulturni rascjepi, npr. prelaze u podršku jednoj ili drugoj vrsti režima. Robert Dal, *Poliarhija – participacija i opozicija*, Filip Višnjić, Beograd 1997, 137. (dalje: R. Dal, *Poliarhija*). O interesovanjima i kvaliteti bošnjačke pol. elite prof. Ćurak piše: „Većina obrazovanih članova SDA koji su se iz uvjerenja pridružili ovoj stranci bila je nezainteresirana za komunistički sistem. Ravnodušni prema crvenom, ti ljudi su uglavnom završavali fakultete prirodnih i tehničkih nauka i tu vrstu egzaktnosti kombinirali sa 'kućnim islamom'. Kada je SDA preuzela vlast, njenu kadrovsku politiku obilježili su uglavnom ljudi bez dodira sa komunističkim sustavom, politički nepripremljeni i sociološki neobrazovani za posao koji ih je očekivao. U njima samima ostala je da zjapi 'političko-sociološka rupa': oni nisu imali prilike da upoznaju bilo kakvu duhovnost sem porodičnog islama, što je uticalo da se stranka pretvori u carstvo nekompetencije – doktori, inženjeri i teolozi su zaista pomislili da je vjera jednako nacija”. N. Ćurak, *Dani*, br. 60, oktobar 1997, 27.

²² Veliki broj Titovih boraca i pripadnika komunističkih struktura u Sloveniji i Hrvatskoj, prebrzo je i bez žaljenja podržao odvajanje ovih republika od Jugoslavije.

²³ Dal kada definiše i analizira uticaj kulturnih rascjepa na društvo i politiku, tvrdi da: „...svaki spor, u kojem veliki dio stanovništva zemlje osjeća da njegov način života, ili njegove najveće vrijednosti, izrazito ugrožava drugi dio stanovništva, stvara krizu u takmičarskom sistemu”. R. Dal, *Poliarhija*, 117.

su u izborima za *Vijeće općina* prihvatili čist većinski a ne proporcionalni sistem. Koliko je ta procjena bila nerealna govori i činjenica da su, od 109 općina, nacionalne stranke pobjedile u 106 općina (nisu pobijedile samo u Novom Sarajevu, Tuzli i Varešu).²⁴ Ipak, na ovoj razini su SDP i Savez reformskih snaga (SRS) osvojili petinu glasova. U mnogo važnijem, *Vijeću građana*, nacionalne stranke uzele su 83% glasova.

U intervjuu za sarajevski sedmični magazin *Nedjelju*, novoizabrani član Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz reda hrvatskog naroda Stjepan Kljuić o tim izborima je izjavio: „Jasno je bilo jedno, da je HDZ u cijeloj ovoj kampanji bila istinski predstavnik hrvatskog naroda i njegovih interesa, i to nam je puno pomoglo. Iako je golema većina hrvatskog naroda stala uz HDZ to se vidjelo i po stavu intelektualnog foruma i kulturnog društva 'Napredak', koje je izvanstranačko i izvanpolitičko, ali koje je osjetilo da je u ovom trenutku jedini istinski zastupnik hrvatskih interesa”.²⁵

U predizbornom periodu je dominirala podjela *komunisti* vs *antikomunisti* (etnonacionalisti). Etnonacionalne stranke su do izbora u javnim istupima obećavale samo med i mlijeko i govorile da slijedi period velike narodne sloge. Istina, istovremeno su, bez izuzetka, pominjale i ratnu opciju. Propagirale su jedna drugu, gdje je bilo potrebno. Stranke lijeve orijentacije su išle neoprezno, podijelivši glasove prema pojedinačnim i stranačkim ambicijama. Službeni rezultati izbora objavljeni u novembru 1990. godine su pokazali da su na svim listama nacionalne stranke odnijele pobjedu nad partijama građanskog lijevog bloka. Konstituisanje prvog saziva višestranačke skupštine SR Bosne i Hercegovine u decembru 1990. godine izvedeno je na temelju sporazuma tri pobjedničke etnokonfesionalne stranke.

„Na prvim višepartijskim izborima u Bosni i Hercegovini oblikuju se višestranački sistem izveden dominantno na etničkoj osnovi. Pobjedničke stranke postaju HDZ, SDS i SDA tako što su za osnovu svoga partijskog organizovanja imale etnički kolektivitet – jedan narod: ili hrvatski, ili srpski ili bošnjački. Umjesto građanina kao individue, osnova političkog organizovanja u Bosni i Hercegovini 1990. postao je kolektivitet - nacija. Osnova političke artikulacije interesa postaje nacija. Svi politički interesi se izvode iz nacije. Etnički momenat postaje osnova za ispoljavanje stranačkih interesa”.²⁶ U punom slaganju su podijeljeni resori u vlasti i formirana višestranačka vlada Bosne i Hercegovine. Predsjednik Skupštine je bio Srbin iz SDS-a, predsjedavajući Predsjedništva Bosne i Hercegovine Bošnjak iz SDA i predsjednik Vlade Hrvat iz HDZ-a Bosne i Hercegovine. Sporazum o podjeli

²⁴ Vareš je skupo platiti ovu “crvenu” epizodu, u zimu nakon izbora, tu je zabiljeжан prvi slučaj smrti od gladi.

²⁵ Midhat Ajanović, „Intervju – Stjepan Kljuić”, *Nedjelja*, 13. jnuar 1991, 6.

²⁶ Mirko Pejanović, *Geneza razvoja političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini sa osvrtom na mogućnost formiranja parlamentarne većine*, www.ifimes.org/default.cfm?Jezik=Ba&Kat=10&ID=287 (Preuzeto 23.6.2011).

vlasti funkcionirao je za vrijeme izborne utrke, u pobjedi na izborima, te u podjeli funkcija, čime je ustvari i okončan.

Opozicija je bila minorna i marginalizovana sa 16% poslaničkih mjesta u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine. Nacionalne stranke su popunile svih sedam mjesta i u Predsjedništvu Republike Bosne i Hercegovine.²⁷ Sve je bilo spremno za realizaciju izbornih ciljeva, tj. sukobe i potop demokratije koju su ugradili u imena svojih etnonacionalnih stranaka i za koju su se zalagale u predizborno vrijeme.

Dakle, prvi bh višestranački izbori poslije završetka *Drugog svjetskog rata*, u novembru 1990. godine, uspostavili su novu višestranačku (etničku) političku strukturu. Ako se uzme u obzir stanje u Savezu komunista Bosne i Hercegovine u tom periodu i ne čudi tok i rezultati tih prvih demokratskih izbora u Bosni i Hercegovini, niti njihov rezultat (zbog toga su, lider bh komunista Nijaz Duraković i društvo, nedugo poslije izbora promijenili i svoj program i ime partije).²⁸ Etnonacionalne stranke dobile su veliku većinu glasova i to u procentima u kojem su narodi bili zastupljeni prema popisu stanovništva (vidjeti tabelu 1). U Bosni i Hercegovini su višestranački izbori učvrstili destruktivni (etno)nacionalizam, a poslije višestranačkih izbora nije uslijedilo demokratsko ponašanje.²⁹

Na izborima 18. novembra 1990. SDS je osvojio 72 mjesta u Skupštini SR Bosne i Hercegovine (vidjeti tabelu 3). U 37 općina osvojio je i apsolutnu većinu (a Srbi su bili apsolutna većina u 29 općina i relativna većina u 5 općina), a u mnogima od preostalih 72 općine je imao udio u vlasti. U samoj Vladi Bosne i Hercegovine, SDS je dobio funkciju potpredsjednika, dva ministra bez portfelja, te 5 od 13 ministarskih resora. SDS-ov čovjek je postao

²⁷ U vrijeme raspada komunističkog režima (realsocijalizma) u SFRJ i sveopće zasićenosti aferama (Agrokomerc, Neum, Moševac, Jole Musa i mnoge druge) čiji su glavni akteri bili komunistički lideri u Bosni i Hercegovini (Hakija i Hamdija Pozderac, Fikret Abdić, Branko Mikulić...) prevladalo je uvjerenje da članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine trebaju imati mandat dobijen neposredno od birača. Ovo je, pokazat će se kasnije (1992. godine, poslije ostavki izabranih predstavnika iz reda srpskog i hrvatskog naroda u Predsjedništvo) bilo jedno od sretnijih rješenja.

²⁸ „Prvi kongres bh komunista nakon gubitka vlasti trajao je samo jedan dan (27.12.1992, op. a). Za to je vrijeme donijeto nekoliko odluka koje bi do prije mjesec dana bile nevjerovatne. Prije svega, odnosi se to na radikalnu izmjenu programa kojeg je rezultat i promjena imena u Socijalistička demokratska partija Bosne i Hercegovine. ... Odstupanje od komunističkog prefiksa u nazivu partije na čijem je čelu, Duraković je argumentirao i time da se u novoj situaciji ne želi preuzeti odgovornost za sve ono što je u kolektivnom pamćenju građana vezano za komunistički pokret. ... S obzirom da su nakon gubljenja izbora najprivilegovaniji sloj u Savezu komunista Bosne i Hercegovine i brojne klikke elegantno 'prešetal' u nacionalne stranke, SDP više nema nikakav razlog da dalje nosi hipoteku starog sistema" Midhat Ajanović, „Transformacija ili naknadna pamet“, *Nedjelja* br. 54, 3. mart 1991, 20.

²⁹ Insistiranjem tadašnje bh etnopolitičke klase na tradicionalnim etničkim vezama mnogo više nego na stvaranju bh građanskog društva etnolideri su, već u prvoj godini poslije izbora, zanemarivali sve što karakteriše državni program, odustajali su od napora za prevazilaženje podjela zbog različitog etničkog porijekla bh građana i opredijelili su se za sukobe i etničko čišćenje teritorija koje su držali pod svojom političkom (i policijskom) kontrolom.

predsjednik *Vijeća općina* u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine, a njegovi zastupnici postali su predsjednici u osam od trinaest odbora i komisija Skupštine Republike Bosne i Hercegovine. „Nakon novembarskih izbora 1990. SDS kroz novouspostavljenu vlast u Republici Bosni i Hercegovini je sve poduzela da se osujeti bilo kakvo normalno funkcioniranje Republike Bosne i Hercegovine na istim osnovama kako funkcioniraju i druge republike bivše SFRJ”.³⁰

R. br.	Stranka	Izabrani poslanici u <i>Vijeće građana</i>		Izabrani poslanici u <i>Vijeće općina</i>		Ukupno	
		Broj	%	Broj	%	Broj	%
1.	SDA	43	33,00	43	39,09	86	35,85
2.	SDS	34	26,15	38	34,56	72	30,00
3.	HDZ	21	16,15	23	20,93	44	18,35
4.	SK-SDP	11	8,50	3	2,72	14	5,83
5.	SRS	11	8,50	1	0,90	12	5,00
6.	SK-SDP-DSS	4	3,00	1	0,90	5	2,08
7.	SSO-DS i Eko pokret „Zeleni”	2	1,50	---	---	2	0,83
8.	MBO	2	1,50	---	---	2	0,83
9.	DSS	1	0,75	---	---	1	0,41
10.	SRS i DP Mostar	1	0,75	---	---	1	0,41
11.	SPO	---	---	1	0,90	1	0,41
UKUPNO		130	100	110	100	240	100

Tabela 3. *Stranačka struktura Skupštine SR Bosne i Hercegovine nakon izbora 1990. godine.*³¹

Bosna i Hercegovina je primjer zemlje u kojoj se stranačka parlamentarna većina uspostavila na osnovu partnerstva u vršenju vlasti a ne na osnovu koalicionih političkih programa. Nakon mirnog preuzimanja vlasti od Saveza komunista Bosne i Hercegovine, već u prvoj godini vršenja vlasti između etnopolitičkih partnera u vršenju vlasti, dolazi do sukobljavanja koje nisu htjeli i znali riješiti na miran i civiliziran način (o tome više u narednom dijelu rada). Bosna i Hercegovina je u narednom periodu “pukla” po nacionalnim šavovima.³²

³⁰ S. Arnautović, *Izbori u Bosni i Hercegovini*, 42.

³¹ O. Ibrahimagić, Z. Seizović, S. Arnautović, *Politički sistem Bosne i Hercegovine*, 324.

³² Međutim, broj od 25,58% onih koji nisu izašli na izbore i broj od 5,5% nevažećih glasačkih listića (zajedno je to 31,08%), te oko 23% glasova koje su dobile političke stranke građanske programske orijentacije (u *Vijeću građana Skupštine SR Bosne i Hercegovine*), ukazuju na to da, ipak, značajan dio bh. glasačkog tijela tada nije podržao etničke (jednonacionalne) političke stranke (što je davalo neku nadu građanskoj opciji u nekim budućim izborima).

Najvažnije političke stranke u Bosni i Hercegovini 1990. godine i pretvaranje postizbornog sukobljavanja u etničke višestranačke rascjepe

U prikazu najvažnijih političkih stranaka koje su se pojavile uoči prvih višestranačkih izbora u Bosni i Hercegovini poslije *Drugog svjetskog rata* obuhvaćene su one stranke koje su ostvarile značajniji rezultat na izborima 1990. godine (više od 3% poslanika u parlamentu Republike Bosne i Hercegovine). Najznačajnije elektovane političke stranke na izborima 1990. su: SDA, SDS BiH, HDZ BiH, SDP BiH, SRSJ.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine (SDP BiH) – „bivši komunisti iz Saveza komunista Bosne i Hercegovine osnivaju najprije *Stranku demokratskih promjena* (SK BiH-SDP), koja ubrzo nakon izbora mijenja ime u *Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine* i prihvaća program usklađen s načelima modernih evropskih socijaldemokratskih stranaka. Primanjem u *Socijalističku internacionalu* ova je stranka dobila i formalno međunarodno priznanje moderne socijaldemokratske partije koja je raskrstila s komunizmom”.³³

Stranka reformskih snaga Jugoslavije (SRSJ) – „ova stranka je s početkom rata u Bosni i Hercegovini nestala s političke scene. Njezin utemeljitelj bio je posljednji jugoslavenski premijer Ante Marković koji je vjerovao da se Jugoslavija može transformirati u demokratsku političku zajednicu. Stranka se, uz očuvanje Jugoslavije, zalagala i za političke ideje lijeve provenijencije, te su nakon rata brojni njezini članovi i politički uglednici pristupili strankama socijaldemokratske orijentacije”.³⁴

Stranka demokratske akcije (SDA) – SDA je osnovana 26. maja 1990. godine. Stranka je trebala biti 'organizacija građana muslimanskog povijesnog kruga'. Za predsjednika stranke izabran je Alija Izetbegović. Osnivanje stranke snažno je podržao muslimanski svećenički red. Stranku su, s obzirom na njenu pretenziju da okupi muslimane iz cijele tadašnje Jugoslavije, mnogi autori uspoređivali s nekadašnjom JMO iz razdoblja Kraljevine SHS-a. U svom programu SDA je u prvi plan stavila brigu za rješavanje muslimanskog nacionalnog pitanja, očuvanje Bosne i Hercegovine u svojim granicama i očuvanje zajedničke države Jugoslavije. S dolaskom ratne prijetnje, SDA se sve više okreće ideji nezavisnosti Bosne i Hercegovine, a nakon proglašenja nezavisnosti sjevernih jugoslavenskih republika Slovenije i Hrvatske, i ratnih sukoba u njima, i SDA u fokus svog političkog programa stavlja proglašenje nezavisnosti Bosne i Hercegovine”.³⁵

³³ Zvonimir Jukić, *Političke stranke*, u: *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine: izabrani aspekti*, (urednici Saša Gavrić, Damir Banović, Christina Krause), Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Konrad Adenauer e. V., Predstavništvo u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2009, 271. (dalje: Z. Jukić, *Političke stranke*).

³⁴ Z. Jukić, *Političke stranke*, 272.

³⁵ *Isto*, 272.

„Stranka je na početku 'kao bujica kupila sve na što naiđe' – kako se izrazio njen uglađni član. Kasnije je to formulirano kroz tezu o postojanju 'kleričkog i građanskog krila stranke', postojanje mehke i tvrde struje, čiji se uticaj mijenjao kako su se mijenjale okolnosti”.³⁶

Srpska demokratska stranka (SDS) – Osnovana je 12. jula 1990. godine, „a za njezinoga predsjednika izabran je Radovan Karadžić. Osnivačkoj skupštini SDS-a prisustvovali su brojni predstavnici *Srpske pravoslavne crkve* (SPC). Temeljni program stranke bio je ostanak Bosne i Hercegovine u zajedničkoj državi sa Srbijom. Pod vodstvom SDS-a, 1992. godine je osnovana i *Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, koja je uskoro na područjima Bosne i Hercegovine s većinskim srpskim stanovništvom, kao i onima koje su vojno nadzirale srpske snage, proglasila Srpsku republiku Bosnu i Hercegovinu, a potom i Republiku Srpsku (a zatim su organizovali *etničko čišćenje* teritorije RS, op. a)”.³⁷ „SDS, formirana 12. jula 1990. godine, osnove svoje programske platforme zasnovala je na ideji očuvanja Jugoslavije što je i dalje podrazumijevalo dominaciju i premoć srpskog naroda u njoj. U programskoj koncepciji je bilo i očuvanje Jugoslovenske narodne armije (JNA), kao i saradnja sa Srpskom pravoslavnom crkvom”.³⁸ Glavna ideja je bila zadržavanje Bosne i Hercegovine u Jugoslaviji, ako ne cijele Bosne i Hercegovine onda jednog njenog dijela koji će se kasnije i proglasiti teritorijem/republikom srpskog naroda. Ovakvo stanovište nije javno promovisano u vrijeme izborne kampanje 1990.³⁹ Mada je, uoči novembarskih višestranačkih izbora, Karadžić u Banjoj Luci, 13. oktobra 1990. godine, organizovao *Svesrpski sabor* na kojem je proglasio *Srpsko nacionalno vijeće Bosne i Hercegovine* (po uzoru na isto vijeće formirano u Krajini, Republika Hrvatska, u julu mjesecu 1990). Prva odluka *Vijeća* je bila da se položaj srpskog naroda u Bosni i Hercegovini ne može promijeniti nikakvim skupštinskim odlukama već isključivo nacionalnim referendumom (plebiscitom srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, a ne državnim referendumom). To je bila poruka Bošnjacima i bh Hrvatima („secesionistima”) da se bh Srbi ne žele izdvojiti iz Jugoslavije, a svoj ostanak u višenacionalnoj Bosni i Hercegovini uslovljavaju ostankom Bosne i Hercegovine u Jugoslaviji (ovo je primjer političke ucjene kojima je SDS često pribjegavao).⁴⁰

³⁶ *Svijet*, br. 152, 18. april 1999, 19.

³⁷ Z. Jukić, *Političke stranke*, 272.

³⁸ S. Arnaudović, *Izbori u Bosni i Hercegovini*, 41.

³⁹ SDS u svojoj programskoj platformi nije priznavala državnost Bosne i Hercegovine kao historijsku odrednicu i društvenu realnost. Ova činjenica će postati osnovom sukoba etničkih stranaka 1991. godine, a 1992. godine i osnovom za rat koji će početi kao agresija na Bosnu i Hercegovinu snagom Miloševićevog režima (DB Srbije i snagom naslijeđene JNA) kao i snagama dijela državne strukture Bosne i Hercegovine (organi policije i teritorijalne odbrane) u opštinama u kojima je SDS uspostavio svoju vlast. Rat je počeo opsadom Sarajeva, u organizaciji SDS-a, u aprilu 1992. godine.

⁴⁰ Više u: *Oslobođenje public Bosna i Hercegovina i izbori*, Sarajevo 1990, 116

Hrvatska demokratska zajednica (HDZ BiH) – Osnovana je 18. augusta 1990. godine, „a za njezinoga prvoga predsjednika izabran je Davor Perinović. Osnivačkom saboru HDZ-a BiH prisustvovali su brojni katolički vjerski poglavari te predstavnici HDZ-a iz Zagreba. Zanimljivo je da je u Predsjedništvo HDZ-a BiH tada izabrano i nekoliko osoba koje su se nacionalno izjašnjavale kao Hrvati, a vjerski kao muslimani. Vrlo brzo nakon osnivačkog sabora Perinović je smijenjen s pozicije stranačkoga predsjednika, a na njegovo je mjesto izabran Stjepan Kljuić. HDZ BiH se službeno zalagala za preuređenje jugoslavenske zajednice u konfederalnu državu, a ako to ne bude moguće, za nezavisnost Bosne i Hercegovine”.⁴¹

Za ovaj rad su interesantne i programske razlike elektiranih etničkih stranaka iz kojih će kasnije nastati društveni rascjepi koji su i danas prisutni na bh političkoj areni. Kada su u pitanju programi izabranih političkih stranaka u izborima 1990. prof. Arnautović Suad, u svojoj knjizi *Izbori u Bosni i Hercegovini 1990.* godine je uočio osnovu podjela u programima političkih subjekata: „...Gotovo jedino što se u sveopćoj sličnosti političkih programa stranaka (prepunih općih mjesta) uočilo kao razlika jeste odnos prema Bosni i Hercegovini i bivšoj Jugoslaviji. Na tom pitanju su se prilično jasno izdiferencirala tri 'bloka partija'.⁴² Tako, u odnosu na pitanje budućnosti Bosne i Hercegovine, jedni su bili za Bosnu i Hercegovinu u Jugoslaviji, neovisno od budućeg ustrojstva ondašnje Jugoslavije (Savez komunista–Socijalistička demokratska partija, Savez reformskih snaga Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu, Demokratski socijalistički savez, SSO–Demokratski savez i Eko pokret 'Zeleni' Bosne i Hercegovine, Muslimanska bošnjačka organizacija), drugi su bili za Bosnu i Hercegovinu samo u federativnoj Jugoslaviji (*Srpska demokratska stranka, Srpski pokret obnove, Radnička demokratska stranka – stranka federalista, Jugoslovenska socijalistička partija*), a rijetke su stranke, koje su Bosnu i Hercegovinu vidjele izvan Jugoslavije”.⁴³

Na višestranačkim izborima u novembru te, 1990. godine u Bosni i Hercegovini pobjeđuju etnonacionalne stranke kao ekskluzivni zastupnici etnonacionalnih političkih interesa. Rigidna forma jednopartijske komunističke diktature u Bosni i Hercegovini zamjenjena je drugom, u kojoj su SKJ zamjenile tri etnonacionalne stranke. U okviru svakog bh naroda pojavila se jedna dominantna politička stranka odnosno pokret (SDA, HDZ i SDS) i jedan vođa (uz napomenu da su se glavne vođe bh Srba i bh Hrvata nalazile u Beogradu i Zagrebu). Što je u suštini (pokazaće naredni događaji) značilo nastavak jednopartijskog sistema u svakom od tri bh naroda.

⁴¹ Na *Prvom općem saboru HDZ-a BiH*, 18. augusta 1990. godine, za predsjednika stranke je izabran sarajevski ljekar Davorin Perinović. Mjesec dana poslije (7. septembra 1990) u Zagrebu, za predsjednika HDZ-a BiH imenuje se Stjepan Kljuić koji podnosi ostavku 2. februara 1992. godine, a na mjesto predsjednika se bira Miljenko Brkić. Na *Drugom općem saboru HDZ-a BiH*, 14. novembar 1992. za predsjednika stranke se bira Mate Boban. Z. Jukić, *Političke stranke*, 273.

⁴² "Stranke, programi, ličnosti", *Oslobođenje*, Sarajevo 1990.

⁴³ S. Arnautović, *Izbori u Bosni i Hercegovini*, 44.

Na osnovu izborne volje bh naroda formirana je višestranačka Skupština SR Bosne i Hercegovine u kojoj su dominantnu moć, sa 84% poslaničkih mjesta, dobile tri narodne i istovremeno jednonacionalne (etničke) stranke: SDS, HDZ BiH i SDA. Političko-programski odnos ove tri pobjedničke (koalicione) etnostranke prema državnosti Republike Bosne i Hercegovine od početka je bio bitno različit. Formula ZAVNOBiH-a po kojoj je Bosna i Hercegovina država Srba, Bošnjaka/Muslimana i Hrvata (ali posebno Srba, kao najbrojnije nacije u partizanskom pokretu) nije se više mogla održati, a insistiranje na ravnopravnosti tri bh naroda vodile su u rat. U toj situaciji SDS BiH i HDZ BiH, etnostranke pobjednice na izborima 1990. godine, objeručke prihvataju političko (i logističko) pokroviteljstvo iz Zagreba (režim Franje Tuđmana) i Beograda (režim Slobodana Miloševića).

Po konstituisanju organa vlasti prema rezultatima novembarskih izbora, SDS BiH počinje svoje destruktivno djelovanje kroz onemogućavanje izglasavanja „Deklaracije o suverenitetu Bosne i Hercegovine“ (u februaru 1991), kroz SAO-izaciju dijelova Bosne i Hercegovine (u aprilu 1991, po kninskom receptu, formiraju se srpske autonomne oblasti: SAO Hercegovina i SAO Bosanska krajina...). Ove poteze SDS-a BiH pratila je medijska kampanja „o ugroženosti Srba u Bosni i Hercegovini“, „o spiskovima za likvidaciju viđenijih Srba“... Lider SDS-a Radovan Karadžić u medijima, cijelo to vrijeme, sa velikim intezitetom govori o genocidu nad Srbima u *Drugom svjetskom ratu* (pa je vjerovatno i to uticalo na ponavljanje genocida na ovim prostorima). U periodu septembar–oktobar 1991. medijska kampanja i SAO-izacija je za rezultat imala 50 općina udruženih u 5 srpskih autonomnih oblasti (SAO) i donošenje odluke od strane *Kluba poslanika SDS-a* 21. oktobra 1991. godine o formiranju “Srpske Republike Bosne i Hercegovine” (od ukupno 109 općina u Bosni i Hercegovini Srbi su bili apsolutna većina u 29 općina).

HDZ BiH, za razliku od SDS-a, je imala programsko stanovište o političkom razvitku Bosne i Hercegovine kao suverene, nezavisne i međunarodno priznate države. Kao izraz ovog stanovišta HDZ je krajem februara 1992. godine pozvala hrvatski narod da izađe na referendum građana i glasa za suverenost države Bosne i Hercegovine. Ali usljed velikog uticaja Tuđmana i njegovog režima HDZ je putem formiranja Hrvatske zajednice (HZ), potom Hrvatske republike (HR) „Herceg Bosna“, tokom 1991, 1992. a posebno 1993. godine izvela etničku teritorijalizaciju svoje vlasti sa sjedištem u Grudama. U činjenici formiranja i postojanja i etničkog zaokruživanja HR „Herceg Bosne“ sadržan je osnov za nastajanje hrvatsko-bošnjačkog vojnog sukoba 1993. godine.⁴⁴ Dakle, samo u prvom periodu HDZ je bio za suverenu Bosnu i Hercegovinu. Poslije dogovora Tuđman – Milošević u Karadorđevu (i zamjenom Stjepana Kljujića, prvo Miljenkom Brkićem, 15. marta 1992, pa Matom Bobanom, 14. novembra 1992, na funkciji predsjednika stranke Hrvata

⁴⁴ Više u: Ivan Markešić, *Kako smo sačuvali Bosnu i Hercegovinu*, HNV, Sinopsis, Sarajevo-Zagreb 2004, 45-46 i 53-54.

u Bosni i Hercegovini) *HDZ BiH* će raditi na realizaciji plana o podjeli Bosne i Hercegovine. Oni koji su smatrali da treba Bosnu i Hercegovinu podijeliti već krajem 1991. godine počeli su sa institucionalnom integracijom Herceg – Bosne (H-B) u Hrvatsku, ali su se s druge strane zalagali za to da se javno podržava suverenost Bosne i Hercegovine, a tajno radi na priključenju H-B Hrvatskoj. To potvrđuje i svjedočenje Stjepana Kljuića, koji je kao predsjednik HDZ-a BiH bio sudionik jednog od takvih sastanka na komu se to otvoreno tražilo: „Plan je bio da formalno zagovaraju suverenu Bosnu i Hercegovinu, a u suštini su radili potpuno drugačije, dakle protiv nje, jer je nisu željeli... ..na razini diplomacije naši politički ljudi u Sarajevu mogu se i dalje kleti da su za suverenu Bosnu i Hercegovinu kao što smo to do sada govorili...” (iz Zapisnika sa sastanka predsjednika Hrvatske dr. Franje Tuđmana s delegacijom HDZ BiH, uz nazočnost dužnosnika Republike Hrvatske, održanog u Zagrebu, 27. prosinca 1991. godine).⁴⁵ Svi oni koji bi se usprotivili toj perfidnoj politici, koja je konstanta u odnosima Republike Hrvatske prema državi Bosni i Hercegovini, bili su nemilosrdno uklonjeni iz *HDZ-a BiH* i sa političke scene. Sve to je rezultiralo da, po ugledu na *SDS BiH*, *HDZ* na čelu sa Matom Bobanom 18. novembra 1991. godine u Grudama proglasi nelegalnu *Hrvatsku zajednicu „Herceg–Bosna”*. Odmah nakon uspostave HZ H-B, Vlada Republike Bosne i Hercegovine je na osnovu Mišljenja *Ministarstva za pravosuđe i upravu* zaključila da su sve odluke HZ H-B nelegalne i nelegitimne, u suprotnosti sa Ustavom „i interesima države Bosne i Hercegovine i svih njenih građana i naroda, uključujući, dakako i hrvatski narod u Republici”.⁴⁶ HZ H-B je nastavila raditi kao da te odluke Ustavnog suda Republike Bosne i Hercegovine nije ni bilo.⁴⁷ Analizirajući brojne primjere i varijante pluralnih društava, Dal nam skreće pažnju na problem „izopačenja programa regulisanja društvenih poslova”. Definišući integraciju kao „mehanizam koji navodi učesnike u konfliktu da ozbiljno razmotre ne samo svoje suprotstavljene interese već i interese koji mogu biti zajednički, pomaže im da sagledaju mogućnost saradnje i da tačno odmjere relativne troškove i koristi saradnje i olakšava im saradnju kada shvate njene prednosti”.⁴⁸ Ovo je posebno upotrebljivo kada se analizira perfidna i licemjerna politika HDZ-a BiH od uvođenja višestranačja u Bosni i Hercegovini.

⁴⁵ *Slobodna Bosna*, br. 132, od 31. maja 1999, 8.

⁴⁶ HDZ BiH je 12.11.1991. proglasio tzv. *Hrvatsku zajednicu (HZ) Posavine* u B. Brodu, a 18. novembra 1991. u Grudama je proglašena i tzv. *HZ Herceg Bosna*. Potom je uslijedilo proglašenje tzv. *HZ Središnje Bosne* 27. januara 1992. godine.

⁴⁷ Ustavni sud Republike Bosne i Hercegovine poništio je *Odluku o uspostavi HZ H-B* i niz drugih akata HZ H-B jer nisu u saglasnosti sa Ustavom RBiH i u suprotnosti su sa zakonom („Službeni list RBiH“, br. 16/91). Organizacija vlasti i djelovanje organa HZ H-B bitno su različiti u različitim razdobljima njena postojanja. Prvo razdoblje počinje uspostavom HZ H-B 18. novembra 1991. godine i traje do formiranja HVO na nivou HZ H-B i u njenim općinama (8. aprila 1992). Sljedeće razdoblje traje do formiranja Hrvatske Republike H-B (HR H-B), 28. augusta 1993. godine.

⁴⁸ R. Dal, *Poliarhija*, 167.

Budući da nije došlo do definisanja zajedničke programske platforme, kao i njene javne promocije i potpisivanja od strane HDZ BiH, SDS BiH i SDA, odlučivanje u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine od samog početka višestranačke vlasti, a to je 1991. godina, dovodilo je do neslaganja i sukobljavanja između zastupnika HDZ, SDA i SDS. To je za rezultat imalo da su u traženju rješenja za Bosnu i Hercegovinu (za njen državno-pravni status, u procesu disolucije SFRJ) tokom 1991. godine, nastale dvije grupacije/struje u Skupštini Bosne i Hercegovine. Jedna je struja zagovarala ideju suverenog i nezavisnog državnog razvoja Bosne i Hercegovine. Ovu grupaciju su činile dvije vladajuće stranke: SDA i HDZ BiH i pet opozicionih stranaka (a kasnije ju je podržalo i 64% građana na referendumu za suverenost Bosne i Hercegovine, provedenom 29. februara i 1. marta 1992. godine, zatim i Evropska zajednica preko Banditerove komisije). Druga opcija, a njen nosilac je bila SDS, bila je protiv priznavanja državnosti Bosne i Hercegovine na način kako ju je definisao ZAVNOBiH, a bila je i protiv priznavanja historijskih granica Bosne i Hercegovine, a podršku je imala u Srbiji i Crnoj Gori (režimu S. Miloševića). Povijesni ishod druge političke opcije završio je u upotrebi vojne sile i ratu. Početak rata veže se za opsadu Sarajeva i povlačenje rukovodstva SDS-a iz Skupštine Republike Bosne i Hercegovine na Pale.

Višestranačkim izborima 1990. je ponovljena jedna od važnih slabosti demokratije. Potvrđena je teorijska mogućnost da u liberalnoj demokratiji većina građana izabere zastupnike koji bi odlučili da neku manjinu (religijsku, etničku i druge) diskriminiraju (direktno ili indirektno). Vladavina većine (iz jednog naroda) je dovela do tzv. *tiranije većine* nad onima koji nisu dio te većine (posebno u sredinama gdje su vlast osvojile HDZ BiH i SDS).

Zbog ovakvog ponašanja predstavnika bh Srba i bh Hrvata koalicija tri nacionalne stranke u Bosni i Hercegovini se počela raspadati već u prvoj godini vršenja vlasti. U ovom periodu su povijesni društveni rascjepi ponovo pretočeni u bh stranačke rascjepe i traju do danas.

Zaključak

Građani u Bosni i Hercegovini trebaju apsolvirati svoju prošlost da bi se mogli posvetiti izazovima sadašnjosti i budućnosti. Etničke, konfesionalne i kulturne podjele i na kraju socijalističkog perioda su bile vrlo prisutne u Bosni i Hercegovini. Upravo na etničkim, konfesionalnim i kulturnim podjelama i memoriji („historijskom etničkom sjećanju”), na naslijeđenim vjerskim i etničkim rascjepima i njihovoj političkoj mobilizaciji – veoma brzo su formirani i masovni etnički politički pokreti i stranke (SDA, SDS, HDZ BiH...). Time je ponovljena “greška” koju su 1910. godine, sa ciljem lakšeg vladanja Bosnom i Hercegovinom, napravile austro-ugarske vlasti a rezultat za bh građane je bio da su umjesto istinskog pluralizma dobili troetnički nacionalizam. Umjesto obećane demokratije građani Bosne i Hercegovine

dobili su etnokratiju sa svim pratećim nuspojavama (podjele, sukobi, stagnacija i duhovno i materijalno siromašenje).

Titova (socijalistička) Jugoslavija je značajno doprinijela uspješnoj modernizaciji Bosne i Hercegovine u mnogim oblastima. Naslijeđe te modernizacije je od kraja 1980-ih godina značajno devastirano i bh društvo je krenulo u drugom smjeru, prije svega u konstrukciju (multi)etničkih entiteta i kantona. To je za demokratiju (koja je trebala zamijeniti totalitarni komunistički režim) nepovoljan trend zato što se dodatno ugrožavaju prava manjina (i konstitutivnih naroda koji su manjina na teritoriji kantona ili entiteta) i onemogućava vladavina prava (vladavina zakona).

Od izbora 1990. godine i od početka procesa osamostaljivanja Bosne i Hercegovine iz SFRJ, svjedočili smo događajima koji neupitno pokazuju duboke podjele (rascjepe) u bh društvu. Najprije je pitanje osamostaljivanja ili način njegova provođenja bilo jedno od pitanja koje je duboko podijelilo bh društvo (plebiscite 1991. srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i referendum 1992. građana u Bosni i Hercegovini). Potom je to bilo pitanje odnosa prema pripadnicima konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini na teritoriji koju su (do početka tragičnog rata i agresije) kontrolisale vladajuće stranke SDS, HDZ BiH i SDA.

U radu je postavljeno i pitanje u kojoj mjeri se ovaj Lipset-Rokanov analitički model, formulisani 1960-ih, može primjeniti na analizu političkog organizovanja u Bosni i Hercegovini na kraju 20-og stoljeća i zašto postoji sličnost sa političkim organizovanjem na početku 20-og stoljeća? Ova se sličnost, zbog dugotrajnosti prekida parlamentarizma u Bosni i Hercegovini, ne može objasniti institucionalnim zamrzavanjem. Objašnjenje za činjenicu da su stranački rascjepi 1990-ih slični rascjepima na početku 20-og stoljeća leži u pojavi da slične društvene strukture stvaraju slične društvene i stranačke rascjepe kad god dobiju institucionalnu priliku za to. Zbog slične društvene strukture i slične konfiguracije moći u Bosni i Hercegovini na početku i na kraju 20-og stoljeća slična su i ponašanja političkih poduzetnika a time i glavni stranački rascjepi (i u prvim decenijama 21-og stoljeća).

I ovdje se ponovo može konstatovati da Bosna i Hercegovina funkcionira kao podjeljeno društvo već dugo vremena. To je posljedica historijskih podjela koje je naslijedila naša generacija i sa čime se pokušavamo nositi na jedan civilizovan način i pokušavamo kroz proces emancipacije približiti građane sa tih centrističkih i secesionističkih pozicija – ideji funkcionalne i poželjne Bosne i Hercegovine.

Etnokonfesionalne grupe u Bosni i Hercegovini su određene i zajedničkim ideološkim sklopom, ali ne samo njime. One sa sobom često vežu i određeni stepen zatvorenosti u odnosu na ostatak bh društva i određenu tradiciju, koja nije isključivo posljedica vjerskih uvjerenja. Svaki narod vodi elita. Bosanskohercegovačke etnokonfesionalne grupe su bez političke elite (elite u smislu izvrsnosti). Bosna i Hercegovina ima političku klasu, koja stalno

pada na ispitima (reformskim) i ne može se smatrati elitom (u izvornom značenju tog pojma, ali ovo je tema za neki drugi rad).

Summary

Citizens in Bosnia and Herzegovina need to absolve their past in order to address the challenges of the present and the future. Ethnic, confessional and cultural divisions at the end of the socialist period were very present in Bosnia and Herzegovina. Precisely on ethnic, confessional and cultural divisions and memory (“historical ethnic memory”), on inherited religious and ethnic splits and their political mobilization - mass ethnic political movements and parties were formed very quickly ... SDA, SDS, HDZ BiH ...). This repeated the “mistake” that the Austro-Hungarian authorities made in 1910, with the aim of facilitating the rule of Bosnia and Herzegovina, and the result for Bosnia and Herzegovina. the citizens were to get tri-ethnic nationalism instead of true pluralism. Instead of the promised democracy, the citizens of Bosnia and Herzegovina received ethnocracy with all the accompanying side effects (divisions, conflicts, stagnation and spiritual and material impoverishment).

Tito's (socialist) Yugoslavia significantly contributed to the successful modernization of Bosnia and Herzegovina in many areas. The legacy of that modernization has been significantly devastated since the late 1980s. society has moved in a different direction, primarily in the construction of (multi) ethnic entities and cantons. This is an unfavorable trend for democracy (which was supposed to replace the totalitarian communist regime) because the rights of minorities (and constituent peoples who are minorities in the territory of cantons or entities) are further endangered and the rule of law (rule of law) is prevented.

Since the 1990 elections and since the beginning of the process of independence of Bosnia and Herzegovina from the SFRY, we have witnessed events that unquestionably show deep divisions in BiH society. At first, the issue of independence or the manner of its implementation was one of the issues that deeply divided BiH. society (plebiscites of the 1991 Serbian people in Bosnia and Herzegovina and the 1992 referendum of the citizens of Bosnia and Herzegovina). Then it was a question of the attitude towards the members of the constituent peoples in Bosnia and Herzegovina on the territory which (until the beginning of the tragic war and aggression) was controlled by the ruling parties SDS, HDZ BiH and SDA.

The paper also raises the question of the extent to which this Lipset-Rokan analytical model, formulated in the 1960s, can be applied to the analysis of political organization in Bosnia and Herzegovina at the end of the 20th century and why there is a similarity with political organization in the early 20th century. century? This similarity, due to the long duration of the break in parliamentarism in Bosnia and Herzegovina, cannot be explained by the

institutional freeze. The explanation for the fact that party splits in the 1990s are similar to splits in the early 20th century lies in the phenomenon that similar social structures create similar social and party splits whenever given the institutional opportunity to do so. Due to the similar social structure and similar configuration of power in Bosnia and Herzegovina at the beginning and end of the 20th century, the behaviors of political entrepreneurs are similar and thus the main party divisions (and in the first decades of the 21st century).

Here again, it can be stated that Bosnia and Herzegovina has been functioning as a divided society for a long time. This is a consequence of the historical divisions inherited by our generation and which we try to deal with in a civilized way and try to bring citizens closer from the centrist and secessionist positions through the process of emancipation - the idea of a functional and desirable Bosnia and Herzegovina.

Ethno-confessional groups in Bosnia and Herzegovina are determined by a common ideological structure, but not only by it. They often associate with themselves a certain degree of closedness in relation to the rest of BiH society and a certain tradition, which is not exclusively a consequence of religious beliefs. Every nation is led by an elite. Bosnia and Herzegovina's ethno-confessional groups are without a political elite (elite in terms of excellence). Bosnia and Herzegovina has a political class, which is constantly failing the exams (reform) and cannot be considered an elite (in the original sense of the term, but this is a topic for another paper).